

Co-funded by
the European Union

Studying Europe: Educational Dimension
Jean Monnet Center of Excellence 2022-2025

ІГОР КОНДРАТЬЄВ

ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК

Чернігів
2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
імені О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО**

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Ігор Кондратьєв

ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для організації освітнього процесу за кредитно-трансферною
системою для здобувачів освіти освітнього ступеня бакалавр
у галузі гуманітаристики**

Чернігів
2024

УДК 930.85
К-64

Рецензенти: доктор історичних наук, професор **Дятлов В.О.**;
кандидат історичних наук, доцент **Павленко Л.А.**

Кондратьєв І.В.

К-64 **Перспективи європейської цивілізації:** навчально-методичний посібник. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2024. 48 с.

УДК 930.85

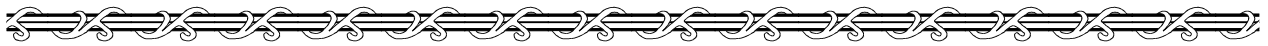
Друкується за рішенням вченої ради Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (протокол №2 від 3 жовтня 2024 р.).

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

© Кондратьєв І. В., 2024

ЗМІСТ

Анотація.....	4
Мета та завдання дисципліни.....	6
Очікувані результати навчання.....	7
Інформаційний обсяг навчальної дисципліни	8
Структура навчальної дисципліни	9
Критерії оцінювання та форми контролю результатів навчання	10
Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю.....	11
Програма дисципліни.....	14
Теми практичних занять	16
Написання залікового есе.....	36
Залікові питання.....	37
Рекомендовані джерела та література до курсу.....	38
Інформація про проєкт.....	44
Інформація про автора	45

АНОТАЦІЯ

Навчальна дисципліна «Перспективи європейської цивілізації» розроблена в рамках реалізації проєкту Європейського Союзу програми Еразмус+ на пряму Жан Моне «Вивчення Європи: освітній вимір» (№101085480-SEED-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH). Курс розрахований на студентів університетів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки бакалавра за гуманітарними спеціальностями. Програма курсу побудована за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, рекомендованою Європейською кредитно-трансферною системою (ECTS).

Сучасна наука дозволяє здійснювати прогнозування у багатьох сферах. Під прогнозуванням розуміється процес передбачення майбутнього стану предмету чи явища на основі систематично оцінюваної інформації про його якісні й кількісні характеристики та аналізу його минулого і сучасного. Прогнозування передбачає вивчення причинно-наслідкових зв'язків, які по факту є основою історичного процесу. Результатом прогнозування є прогноз – знання про майбутнє, про ймовірний розвиток сьогочасних тенденцій конкретного явища-об'єкту в подальшому існуванні.

В рамках вивчення курсу студентам пропонується розглянути історію Європейської цивілізації (далі – ЄЦ) в перспективі та розкрити варіативні аспекти її можливого майбутнього.

Для розуміння можливостей футурології студенти отримають знання про основні наукові концепції та методологічні підходи прогнозування. Важлива увага приділяється самому визначенню поняття «Європейська цивілізація», формуванню її основ та складових елементів. В рамках курсу студенти отримують знання про соціокультурні перспективи ЄЦ, у т.ч. про роль релігії в становленні сучасної Європи, проблемах соціального розвитку, етнічній ситуації та базових цінностях ЄЦ. Також у динаміці розглядається демографічна ситуація в Європі та наявні міграційні проблеми. Важливу роль у становленні ЄЦ зіграло становлення капіталізму, яке стало можливим через технологічні та економічні перетворення. Також розглядається перебіг глобальних економічних процесів та перспектив європейської економіки. Знову актуальними стали проблеми безпеки – від проблем тероризму та гібридних воєн – до російської агресії в Україну, яка набула рис цивілізаційного виклику. В рамках курсу студентам пропонується

розглянути й європейські перспективи України та визначити її місце в глобальних процесах. Нарешті, за допомогою історичного моделювання робиться спроба визначити геополітичні перспективи ЄЦ та визначити основні загрози цьому розвитку.

Дисципліну рекомендовано планувати на один семестр, найкраще – для бакалаврів останнього курсу навчання (зазвичай, це четвертий рік, але може бути й третій). Це дає можливість повною мірою використати наявний багаж знань та уявлень з різних гуманітарних предметів (історії, політології, економіки та ін.), отриманий студентами під час попереднього навчання. В Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка курс викладався студентам-історикам спеціальностей 014 (Історія) та 032 (Історія та археологія), як додаткова навчальна дисципліна, яка вивчається понад обсяг визначений навчальним планом. По завершенню реалізації грантової програми планується продовження викладання курсу як вибіркового компоненту освітньої програми.

Рекомендований обсяг курсу 120 годин (4 кредити ECTS). Формою підсумкового контролю якості знань, навичок, вмінь студентів є залік, який може відбуватись у різних формах, наприклад, написання залікового есею чи захист проєкту. Вивчення цього курсу надає студентам теоретичні уявлення та практичні навички наукового прогнозування, розвиває вміння наукового аналізу та сприяє розвитку раціонального творчого мислення. Важливе значення має вміння студентів протистояти російській інформаційній пропаганді

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування у студентів комплексного бачення минулого, сучасного та майбутнього ЄЦ через вивчення причинно-наслідкових зв'язків, які є основою історичного процесу, та прогнозування соціальних, економічних, політичних та ін. процесів. Важливе місце при викладанні курсу займає реалізація Україною свого потенціалу європейськості. Зміст курсу включає знання фактів, концепцій, теорій, ідей, вміння узагальнювати події. Важливим елементом програми є формування у студентів відповідного досвіду творчої діяльності, чимала увага приділена міжпредметним зв'язкам.

Завдання дисципліни:

- ознайомити студентів з ідеєю ЄЦ;
- розглянути основні методологічні підходи футурологічних досліджень;
- визначити соціокультурні перспективи ЄЦ;
- дослідити сучасні тенденції в економіці та технологічні перспективи ЄЦ;
- розглянути демографічні перспективи ЄЦ;
- проаналізувати проблеми безпеки для Європи;
- розглянути європейські перспективи України та геополітичні перспективи ЄЦ.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Перспективи європейської цивілізації» очікується, що студенти повинні **знати**:

- етапи розвитку футурології та базову методологію наукового прогнозування;
- основні ідеї та концепції щодо розвитку ЄЦ;
- роль ЄЦ в розвитку глобального історичного процесу;
- розуміти виклики для України в її євроінтеграційних прагненнях.

Студенти повинні **вміти**:

- застосовувати отримані знання формуючи комплексне уявлення про розвиток ЄЦ;
- розвивати навички наукового аналізу, спрямованого на забезпечення самостійного осмислення соціальних процесів, у т.ч. вміти оцінювати прогнози;
- розглядати дослідницькі проблеми в комплексі через їх змістовний аналіз та пошук супутніх впливів;
- використовувати набуті знання (у т.ч. навички прогнозування можливого та бажаного майбутнього) для орієнтації в громадсько-політичному житті та формуванні власної оцінки світових суспільних явищ і подій.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль		Лекції	Практ.	С/р	Лекції	Практ.	С/р
		Денна форма			Заочна форма		
1	Тема 1. Передбачення і наукове прогнозування.	2		10			14
	Тема 2. Європейська цивілізація.	4	2	10	2		14
	Тема 3. Соціокультурні перспективи.	4	2	12	2		14
	Тема 4. Демографічні перспективи.	2	2	10			14
2	Тема 5. Економічні та технологічні перспективи.	2	2	8			14
	Тема 6. Проблеми безпеки.	2	2	8			14
	Тема 7. Європейські перспективи України.	4	2	14	2	2	12
	Тема 8. Геополітичні перспективи Європейської цивілізації.	2	2	12	2	2	12
	РАЗОМ - 120	22	14	84	8	4	108

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Очна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС - 4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин - 120	4	4
Кількість модулів - 2	Семестр:	
Тижневих годин (для очної форми навчання):	8	8
аудиторних - 4	Лекції:	
самостійної роботи здобувача - 8	22	4
	Практичні (семінарські):	
	14	8
Вид підсумкового контролю: залік	Самостійна робота:	
	84	108
Форма підсумкового контролю: залік, творчі проекти, публікації, виступи на конференціях	Разом	
	120	120

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Форми поточного контролю: виступ на семінарських заняттях, підготовка доповіді на студентську конференцію, підготовка статті, презентації та ін.

Форма модульного контролю: контрольна робота у письмовій формі.
Підсумковий контроль – у формі заліку.

Розподіл балів (денне відділення):

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Робота на лекційному занятті	11	2	до 20
Робота на практичному занятті	7	10	до 70
Підсумкове есе, підготовка доповідей на конференції та ін.	1	10	до 10
Залік	1	30	до 30
Усього:			до 100

Розподіл балів (заочне відділення):

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Робота на лекційному занятті	4	5	до 20
Робота на практичному занятті	2	30	до 60
Самостійна робота: підсумкове есе, підготовка доповідей на конференції та ін.	1	20	до 20
Залік	1	30	до 30
Усього:			до 100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПІДСУМКОВОГО СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

Оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує здобувач, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;
- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

Оцінку «добре» (83-89 балів, В) – заслуговує здобувач, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування;
- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;
- оцінку «добре» (75-82 балів, С) заслуговує здобувач, який:
- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;
- вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність;
- опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

Оцінку «задовільно» (68-74 бали, D) – заслуговує здобувач, який:

– знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії;

– виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок;

– ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою;

– допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

Оцінку «задовільно» (60-67 балів, E) – заслуговує здобувач, який:

– володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

Оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється здобувачу, який:

– виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

Оцінка «незадовільно» (1-34 бали, F) – виставляється здобувачу, який:

– володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім;

– допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою;

– не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

**ТАБЛИЦЯ ВІДПОВІДНОСТІ ОЦІНОК
ЗА РІЗНИМИ ШКАЛАМИ**

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		диференційована	недиференційована
90-100	A	відмінно	зараховано
83-89	B	добре	
75-82	C		
68-74	D	задовільно	
60-67	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА 1. Передбачення і наукове прогнозування. Наукове передбачення – основні концепції, проблеми та методологія. Методи історичної аналогії та експертної оцінки. Футурологія.

ТЕМА 2. Європейська цивілізація. Визначення поняття «цивілізація» та його складові. Різниця історіографічних підходів. Концепція локальних цивілізацій. Зміст поняття «Європа». Основи Європейської цивілізації: грецька, римська та біблійна (іудео-християнська) складова. Протестантизм та поява капіталізму. Приватна власність. Шлях еволюції цінностей Європейської цивілізації. Колоніалізм та шовінізм, тоталітарні ідеології та їх крах. Колоніальна система та її демонтаж. Демократія як базова європейська цінність. Роль націоналізму та лібералізму. Формування поняття «загальнолюдські цінності».

Ідея Європейської цивілізації: сучасний стан та перспективи. Європейська цивілізація в політологічному вимірі. Цивілізаційне різноманіття Світу та Європа. Проблеми європейської ідентичності та специфіка європейського мислення. Індивідуальний розвиток та суспільний прогрес. Основні загальцивілізаційні тенденції кінця ХХ-ХХІ ст.

Об'єднання Європи. Європейський Союз – історія, органи влади, структура управління та основні принципи існування, перспективи розвитку.

ТЕМА 3. Соціокультурні перспективи. Роль релігії у становленні сучасної Європи. Специфіка розвитку католицьких та православних країн, роль протестантизму. Сучасна релігійна ситуація, роль атеїзму та агностицизму. Значення релігійних меншин в сучасній Європі. Загрози релігійного радикалізму. Іслам у Європі.

Проблеми соціального розвитку. Людина та суспільство. Роль особистості та суспільні інтереси. Зміст європейської соціальної моделі.

Етнічна політика в сучасній Європі та проблеми безпеки і адаптації. Національні меншини.

Базові цінності ЄС. Мультикультуралізм: діалог чи конфлікт цивілізацій (спроба моделювання).

ТЕМА 4. Демографічні перспективи. Демографічна ситуація в Європі: історія, сьогодення та перспективи. Регіональна специфіка. Зовнішні та внутрішні міграційні процеси. Легальна та нелегальна (небажана) міграція. Нелегальна міграція, як дестабілізуючий фактор розвитку європейського суспільства, зростання ультрарадикалізму. Українська хвиля міграції 2022 року, її роль та значення для Європи і України. Імміграція та політика громадянства в Європі: ключові напрямки міграційної політики (спроба моделювання).

ТЕМА 5. Економічні та технологічні перспективи. Роль промислової (індустріальної) революції у становленні сучасної Європейської цивілізації. Колоніалізм та глобалізація. Розвиток інфраструктури.

Проблеми світової конкуренції та кооперації. Виробництво і споживання. Національні та глобальні ринки. Роль науково-технічної революції. Наука та освіта як феномен розвитку цивілізації. Драйвери розвитку європейської економіки, проблеми конкурентоспроможності. Економічна та валютна інтеграція. Фінансові проблеми та перспективи євровалюти.

Енергетична політика Європейського Союзу. Європа і росія: енергетична сфера. Німецький досвід позбавлення енергозалежності.

Глобальні економічні процеси та перспективи європейської економіки (спроба моделювання).

ТЕМА 6. Проблеми безпеки. Військові конфлікти в історії Європейської цивілізації. I та II Світові війни. Холодна війна та гонка озброєнь. Розпад соціалістичного блоку та демілітаризація континенту.

Проблема тероризму в Європі: причини появи та розповсюдження. Загострення проблеми тероризму та шляхи вирішення. Державний тероризм рф в Європі по відношенню до опозиціонерів.

Військові конфлікти в сучасній Європі. Війни на Балканах у 1991-2001 рр., роль у вирішенні конфлікту ЄС та НАТО.

Гібридні війни (Придністров'я, перша та друга російсько-грузинські війни), як виклик Європейській цивілізації. Імперська політика росії на сучасному етапі.

Європа та російська агресія в Україні: цивілізаційний виклик. Нова хвиля мілітаризації. Шляхи вирішення проблем безпеки (спроба моделювання).

ТЕМА 7. Європейські перспективи України. Перспективи розширення ЄС: старі та нові проблеми. «Європейськість» України – реалії та перспективи. Українці та європейська ідентичність, соціокультурні цінності українців. Місце України в сучасному світі, роль в глобальних світових процесах. Переваги та недоліки членства в Євросоюзі для України. Європейський Союз з Україною, ЄС без України (спроба моделювання).

ТЕМА 8. Геополітичні перспективи Європейської цивілізації. Геополітичне становище Європи: а) Європа та росія; б) Європа та США; в) Європа та Схід, взаємини з Китаєм. Цивілізаційний потенціал, основні проблеми та перспективи, пошук нових цінностей. Євроскептицизм. Процеси світової глобалізації: позитивні та негативні тенденції. Глобалізація та національні держави. Потенціал зростання Європейської цивілізації та основні загрози. Сценарії розвитку (спроба моделювання).

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Семінар 1. ЄВРОПЕЙСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

(2 год.)

1. Базові цінності Європейської цивілізації.
2. Еволюція цінностей Європейської цивілізації.
3. Проблеми європейської ідентичності та специфіка європейського мислення.

Методичні рекомендації

1. Сформулюйте поняття «цивілізація». Базові основи Європейської цивілізації: грецька, римська, біблійна складова. Загальнолюдські цінності, що лежать в основі Європейської цивілізації. Демократія як базова європейська цінність.

2. Схарактеризуйте шлях еволюції цінностей Європейської цивілізації. Основні загальноцивілізаційні тенденції, що проявилися на зламі ХХ-ХХІ ст.?

3. Зміст поняття «Європа», «європейський» у цивілізаційному розумінні. Цивілізаційне різноманіття світу та Європа. Чи можна вважати, що на початку ХХІ ст. стає очевидною історична обмеженість концепцій локальних цивілізацій? Під впливом яких факторів складався менталітет людини «західного світу»? Чи є індивідуальний розвиток людини показником суспільного прогресу?

Питання для обговорення

Сформулюйте п'ять позитивних рис Європейської цивілізації.

Сформулюйте п'ять негативних рис Європейської цивілізації.

Уявіть альтернативний шлях Європейської цивілізації, якби рушійною силою розвитку став іслам, а не християнство.

Якими можуть бути цінності в Європі через сто років?

Джерела та література

Алексеев В. Г. Бегом от Европы? Харьков : Факт, 2008. 240 с.

Араб-Оглы Э. А. Европейская цивилизация и общечеловеческие ценности. *Вопросы философии*. 1990. №8. С. 10-20.

Бжезінські З. Велика шахівниця. Львів–Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.

Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобальні трансформації та стратегії розвитку. Київ : ВІПОЛ, НАН України, 1998. 416 с.

Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ : Основи, 1994. 261 с.

Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Пер. О. Погорілий. Київ : Основи, 1998. 534 с.

Гальчинський А. С. Суперечності реформ у контексті цивілізаційного процесу. Київ : Українські пропілеї, 2001. 320 с.

Гончаренко О. М. Глобальні моделі і футурологічні утопії. Київ : Наукова думка, 1983. 158 с. (бібліотека НУЧК).

Загальна Декларація прав людини, прийнята і проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 13.02.2024).

Історія європейської цивілізації. Епоха Відродження. Історія. Філософія. Наука і техніка. За ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2020. 528 с.

Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Експедиції. Торгівля. Утопії. За ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2020. 704 с.

Кондратьєв І. Завтра : есе до до 75-річчя ООН. URL : <https://ukraine.un.org/uk/97369-konkurs-ese-do-75-richchya-oon-roboti-peremozhciv> (дата звернення: 13.02.2024).

Мак Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. Пер. з англ. Київ : Ніка-Центр, 2002. 1112 с.

Макрохристиянський світ в епоху глобалізації. Під. ред. Ю.Н. Пахомова, Б.В. Павленко. Київ : Наукова думка, 2007. 691 с.

Михальченко Н. И. Великий цивилизационный взрыв на рубеже XX–XXI веков. Киев : Парламентское издательство, 2016. 504 с.

Норберт Еліас. Процес цивілізації : Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Київ : Альтернативи, 2003. 672 с.

Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства. 3-те вид. Київ : Либідь, 2001. 360 с.

Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. и др. Цивилизационные модели современности и их исторические корни. Киев : Наукова думка, 2002. 632 с.

Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. Пути и перепутья современной цивилизации. Київ : Международный деловой центр, 1999. 432 с.

Плохій С. Брама Європи. Пер. з англ. Р. Клочка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.

Різ А. Чи може історія передбачити майбутнє, якщо стане більш схожою на науку? URL : <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2760-amanda-riz-chimozhe-istoriya-peredbachiti-majbutne-yakshcho-stane-bilsh-skhozhoyu-na-nauku> (дата звернення: 30.10.2023).

Скаленко О. Глобальні резерви поступу. Київ : Основи, 2000. 394 с.

Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: Відкрите суспільство під загрозою. Пер. з англ. Київ : Основи, 1999. 259 с.

Сухорольський П. М., Сухорольська І. Ю. Основні етапи розвитку футурології та її завдання в умовах сучасного світу. *Грані*. 2018. Т. 21. №3. С. 116-123.

Терещенко Т. В. Цінності європейської цивілізації : навчально-методичний посібник. Черкаси : видавець Кандич С. Г., 2016. 172 с.

Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії : в 2-х т. Київ : Основи, 1995. Т. 1. 614 с.; Т. 2. 406 с.

Хантінгтон С. Новий світовий порядок у XXI столітті : глобальні тенденції та їх значення для України. *Національна безпека і оборона*. 2000. №7. С. 7-10.

Gidley J. The Future: A very short introduction. Oxford : Oxford University Press, 2017. 192 p.

Семінар 2. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРСПЕКТИВИ

(2 год.)

1. Соціальна політика в Європі.
2. Релігійна політика в Європі.
3. Етнічна політика в Європі.
4. Мультикультуралізм – проблема чи вирішення проблеми?

➡ *Методичні рекомендації*

1. Зміст європейської соціальної моделі. Проблеми соціального розвитку. Людина та суспільство. Роль особистості та суспільні інтереси.

2. Роль релігії у становленні сучасної Європи. Чи можна Європейську цивілізацію назвати християнською? Роль та значення релігійних меншин в сучасній Європі. Загрози релігійного радикалізму. Іслам у Європі.

3. Етнічна політика в сучасній Європі чи наявна дискримінація. Проблеми безпеки. Відношення до національних меншин, роми.

4. Що таке мультикультуралізм. Європа і виклики мультикультуралізму: діалог чи конфлікт цивілізацій.

Питання для обговорення

Визначить п'ять позитивних та п'ять негативних критеріїв європейської соціальної моделі.

Якими ви бачите перспективи розвитку релігійної ситуації в Європі?

*Чи наявна в Європі етнічна дискримінація?
Мультикультуралізм – проблема чи вирішення проблеми? Сформулюйте
п'ять позитивних та п'ять негативних рис мультикультуралізму.*

Джерела та література

Антонюк Н. В., Мальська М. П. Основи європейської інтеграції : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 320 с.

Афонін Е., Мартинов А. Об'єднана Європа: соціокультурні кордони. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць учасників Харківських соціологічних читань*. 2001. Харків, 2001. С. 232–337.

Бакрадзе А. Т. Ідеал людяності і цінності людського життя. *Філософська думка*. 1989. №2. С. 17–23.

Бондаренко Д. Релігія та створення нової Європи. *Дзеркало тижня*. 27 вересня. 2003. №37. URL : http://dt.ua/SOCIETY/religiya_ta_stvorennya_povouyi_evropi-35864.html (дата звернення: 15.11.2023).

Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм : XV–XVIII ст. Київ : Основи, 1998. Т. 3. 631 с.

Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ : Основи, 1994. 261 с.

Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Пер. О. Погорілий. Київ : Основи, 1998. 534 с.

Дейвіс Н. Європа: Історія. Пер. з англ. П. Терещенко, О. Каваленко. Київ : Основи, 2001. 1463 с.

Ковальчук Т. Особливості формування єдиного культурного простору об'єднаної Європи. *Віче*. 2009. №3. С. 14–16.

Кудряченко А.І. Іслам у сучасній Європі та Україні : виклики, стан і перспективи. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2014. Вип. 21(2). С. 64–69. URL : https://elibrary.ivinas.gov.ua/1826/1/6%20Nvdau_2014_21%282%29__10.pdf (дата звернення: 13.02.2024).

Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку : Колективна монографія. Київ : Університет «Україна», 2010. 405 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Kudriachenko_Andrii/Kulturno-tsyvilizatsiinyi_prostir_Yevropy_i_Ukraina_osoblyvosti_stanovlennia_ta_suchasni_tendantsii.pdf?PHPSESSID=h4pfmqjepr3fefgkksi9j3vucl0 (дата звернення: 13.02.2024).

Майбутнє європейської соціальної моделі. Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі. Ентоні Гідденс. Київ : Заповіт, 2006. 56 с.

Мак Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. Пер. з англ. Київ : Ніка-Центр, 2002. 1112 с.

Макрохристиянський світ в епоху глобалізації. Під ред. Ю. Н. Пахомова, Б. В. Павленко. Київ : Наукова думка, 2007. 691 с.

Михальченко Н. И. Великий цивилизационный взрыв на рубеже XX–XXI веков. Киев : Парламент. изд-во, 2016. 504 с.

Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу. Пер. з англ. Київ : К.І.С., 2005. XIV+ 466 с.

Норберт Еліас. Процес цивілізації : Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Київ : Альтернативи, 2003. 672 с.

Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства : навч. посіб. Відп. ред. та автор вст. слова С. Кримський. Київ : Либідь, 2001. 360 с.

Пасісниченко А. В. Особливості концептуалізації європейської ідентичності в контексті взаємовідносин «старої» та «нової» Європи. *Український соціум*. 2014. №2 (49). С. 18-25.

Прилуцька А. Є. До проблеми європейської ідентичності. *Матеріали доповідей і виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції «Україна в контексті євроінтеграції»*. 1–23 грудня 2005 року. Суми : Вид-во СумДУ, 2005. С. 204–206.

Терещенко Т. В. Цінності європейської цивілізації : навчально-методичний посібник. Черкаси : видавець Кандич С. Г., 2016. 172 с.

Хазир-Огли Т. «Фікх меншин» як спосіб існування ісламу в Європі. *Українське релігієзнавство*. 2010. Спецвип. С. 148-155. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44222/2010_1s_18.pdf?sequence=1 (дата звернення: 13.02.2024).

Хантінгтон С. Новий світовий порядок у XXI столітті : глобальні тенденції та їх значення для України. *Національна безпека і оборона*. 2000. №7. С. 7-10.

Touraine A. Many cultures, one citizenship. *Philosophy Social Criticism*. 2011. Vol. 37. №4. PP. 393-399.

Семінар 3. ДЕМОГРАФІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

(2 год.)

1. Демографічні процеси в сучасній Європі.
2. Легальна міграція. Імміграція та політика громадянства в Європі.
3. Українська хвиля міграції 2022 року.
4. Нелегальна (небажана) міграція.

■■■➔ *Методичні рекомендації*

1. Демографічна ситуація в Європі. Якою є регіональна специфіка, зазначте внутрішні міграційні процеси.

2. Розгляньте ключові напрямки міграційної політики. Імміграційні процеси та політика громадянства в Європі.

3. Проаналізуйте хвилю українських біженців в Європу 2022 року. Її роль та значення для Європи і для України.

4. Нелегальна (небажана) міграція, як дестабілізуючий фактор розвитку європейського суспільства: європейський досвід.

Питання для обговорення

Якою має бути демографічна політика в Європі? Сформулюйте п'ять рекомендацій.

Чи відповідає міграційна політика ЄС сучасним потребам?

Визначте п'ять позитивних та п'ять негативних рис української хвилі міграції у 2022 році.

Якими ви бачите шляхи боротьби з небажаною міграцією в Європі?

Джерела та література

Бернд Рігерт. Що зміниться у міграційній політиці ЄС в 2023 році. *Deutsche Welle*. 28.12.2022. URL : <https://www.dw.com/uk/so-zminitsa-u-migracijnij-politici-es-v-2023-roci/a-64220445> (дата звернення: 13.02.2024).

Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. Київ : КНЕУ, 2003. 360 с.

Вишневикий А. Г. Демографическая революция. Москва : Статистика, 1976. 242 с.

Гринда Н. Політичні і правові рамки спільної міграційної політики Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія : міжнародні відносини*. 2001. Вип. 4. С. 48-54.

Демографический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энцикл., 1985. 608 с.

Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ ст. : нові пріоритети. Київ : Наукова думка, 2006. 511 с.

Дорошенко Л. С. Демографія : Навч. посіб. Київ : МАУП, 2005. 112 с.

Європейський Союз : політика, економіка, право : навч. посібник. За ред. Н. В. Антонюк, М. М. Микієвича. Львів : Видавництво Львів. нац. ун-та ім. І. Франка, 2005. 532 с.

За кордоном є чотири типи біженців з України : експерт проаналізував кожен з них. *Дзеркало тижня*. 2023. 6 березня. URL : <https://zn.ua/ukr/war/za-kordonom-je-chotiri-tipi-bizhentsiv-z-ukrajini-ekspert-proanalizuvav-kozhen-z-nikh-.html> (дата звернення: 13.02.2024).

Историческая демография (проблемы, суждения, задачи). Москва : Наука, 1989. 286 с.

Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. Київ : Основи, 1997. 424 с.

Крисаченко В. С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри. Київ : НІСД, 2005. 368 с.: іл. (бібліотека НУЧК).

Курило І. О. Структурні характеристики народжуваності, їх взаємозв'язки та демографічні фактори динаміки. *Demography and Social Economy*. 2019. № 1 (35). С. 11-25.

Майже 90% британців готові знову допомогти українським біженцям з житлом. *Дзеркало тижня*. 13 березня 2023. URL : <https://zn.ua/ukr/war/majzhe-90-britantsiv-hotovi-znovu-dopomohti-ukrajinskim-bizhentsjam-z-zhitlom.html> (дата звернення: 13.02.2024).

Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ : Генеза, Довіра, 1996. 942 с.

Мельник В. П., Семенюк Е. П. Глобальні проблеми людства, концепція сталого розвитку і сучасна наука // *Філософія сучасної науки і техніки*. Львів : Світ, 2006. 152 с. С. 75-87 (бібліотека НУЧК)

Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри : (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія. Упоряд. Ю. І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. Київ : Довіра, 1998. 912 с.

Муромцева Ю. І. Демографія : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2008. 300 с. .

Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу. Пер. з англ. Київ : К.І.С., 2005. XIV+ 466 с.

Народонаселення - передумова та суб'єкт історичного процесу // *Філософія*. За ред. І. Надольного. Київ : Вікар, 2001. С. 242-247.

Олійник Я. Ю, Степаненко А. Глобальні проблеми людства. Контексти виникнення. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2006. №38. С. 3-4 (бібліотека НУЧК).

Пак Н.А. Міграційна політика Європейського Союзу: проблеми і перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2017. Вип. 6. С. 54-57.

Панкова О. Чи повернуться додому з Іспанії українські біженці. *Дзеркало тижня*. 12 січня 2023. URL : <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chiprovernutsja-dodomu-z-ispaniji-ukrajinski-bizhentsi.html> (дата звернення: 13.02.2024).

Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси : теоретико-методологічні аспекти досліджень. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 1999. №1. С. 161-172.

Прибиткова І. М. Основи демографії : Посібник для студ. Київ : Арттек, 1997. 256 с.

Романцов В. О. Історична демографія України XVIII – початку XXI ст. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2010. 159 с.

Сергієнко О. Як повернути українців в Україну? *Дзеркало тижня*. 06 березня 2023. URL. : <https://zn.ua/ukr/war/jak-povernuti-ukrajintsiv-v-ukrajinu.html> (дата звернення: 13.02.2024).

Сіденко С. Соціально-економічний вимір сучасної глобалізації. *Міжнародна економічна політика*. 2004. Т. 1. №1. С. 72-93.

Стеценко С. Г., Швець В. Г. Статистика населення : Підручник. Київ : Вища школа, 1993. 463 с.

Тертишна Л. С. Прогнозування природного руху населення України. *Управління розвитком*. 2012. №16 (137). С. 112-113.

Чернега О. Б., Яковенко Ю. В. Міграційна політика ЄС: тенденції формування міграційних потоків та механізми вдосконалення. *Економіка та Суспільство*. 2020. Вип. 22. URL. : <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2.-CHernega-O.-V..pdf> (дата звернення: 13.02.2024).

Touraine A. Many cultures, one citizenship. *Philosophy Social Criticism*. 2011. Vol. 37. № 4. P. 393-399.

Семінар 4. ЕКОНОМІЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ (2 год.)

1. Проблеми світової конкуренції та кооперації.
2. Фінансові проблеми та перспективи.
3. Енергетична політика. Європа і росія.

■ ■ ■ ➔ Методичні рекомендації

Проблеми світової конкуренції та кооперації. Виробництво і споживання. Національні та глобальні ринки. Яку роль у глобальних економічних процесах відіграє науково-технічна революція другої половини ХХ ст.? Наука як феномен розвитку цивілізації: європейський внесок.

Особливості фінансові проблеми в ЄС: проблеми та перспективи. Розвиток фінансових інститутів. Роль євро в світовій економіці. Євро та долар.

Енергетична стратегія Європейського Союзу. Енергетичний союз. Європа і росія: енергетична сфера. Німецький досвід позбавлення від російської енергозалежності 2022-2024 років.

Питання для обговорення

Що стане драйверами розвитку європейської економіки? Чи буде європейська економіка конкурентоспроможною?

Перспективи євровалюти?

Якою ви бачите енергетичну політику в Європі в найближчій та віддаленій перспективі?

Джерела та література

- Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. Київ : КНЕУ, 2003. 360 с.
- Борщук Є. Глобальна енергетична проблема і концепція стійкого розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №11. С. 218-225.
- Власов В. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері. *Економіка України*. 2006. №3. С. 75-80.
- Геєць В.М., Семиноженко В.П. Постіндустріальне реформування національних економік: глобальні закономірності та регіональні особливості // Інноваційні перспективи України. Харків : Константа, 2006. С. 87-179 (бібліотека НУЧК).
- Глобальні проблеми людства. Основи економічної теорії: навч. посібник для студ. ВНЗ. За заг. ред. П.В. Круша та ін. Київ : Право, 2007. С. 435-445 (бібліотека НУЧК).
- Горбач Л. М., Плотніков О. В. Міжнародні економічні відносини : Підручник. Київ : Кондор, 2005. 266 с.
- Європейська інтеграція та міжнародна співпраця: посібник. Авт. кол. : В. А. Мандрагеля, Ю. В. Мельник, О. І. Пошедін та ін.; за заг. ред. В. А. Мандрагелі, Л. А. Шереметьєвої. Київ : НАДУ, 2016. 288 с.
- Європейський Союз : політика, економіка, право: навч. посібник. За ред. Н. В. Антонюк, М. М. Микієвича. Львів: Видавництво Львів. нац. ун-та ім. І. Франка, 2005. 532 с.
- Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : Монографія. Київ : НІС, 2003. 368 с.
- Інноваційна складова економічного розвитку : Монографія. За ред. Л. К. Безчасного. Київ : Ін-т економіки НАН України, 2000. 201 с.
- Кириленко І. Г. Контури глобального три - Е (Економіка - енергетика - екологія) майбутнього та перспективи. *Економіка АПК*. 2012. №8. С. 93-103.
- Ломсадзе Д. Современное состояние и перспективы решения глобальной энергетической проблемы мировой экономики. *Економічний часопис ХХІ*. 2008. №3-4. С. 8-9.
- Лук'яненко Д., Бакаєв О. Глобалізація економічного розвитку : фінансова криза. *Ринок цінних паперів України*. 2003. № 3-4. С. 3-14.
- Матюшенко І. Ю., Беренда С. В., Резніков В. В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 504 с.
- Мельник В. П., Семенюк Е. П. Глобальні проблеми людства, концепція сталого розвитку і сучасна наука // Філософія сучасної науки і техніки. Львів : Світ, 2006. 152 с. С. 75-87 (бібліотека НУЧК).
- Мочений С. Мочерна Я. Економічні аспекти глобальних проблем // Політична економія: навч. посібник. Вид. 2-е., випр. і доп. Київ : Знання, 2007. С. 670-684.
- Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу. Пер. з англ. Київ : К.І.С., 2005. XIV+ 466 с.

Олійник Я., Степаненко А. Глобальні проблеми людства. Контексти виникнення. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2006. №38. С. 3-4 (бібліотека НУЧК).

Семенов Г. А., Панкова М. О., Семенов А. Г. Міжнародні економічні відносини : аналіз стану, реалії і проблеми : навч. посібник. Вид. 2-е., перероб. і доп. Київ : Центр навч. літер, 2006. 231 с.

Мельник В. П., Семенюк Е. П. Глобальні проблеми людства, концепція сталого розвитку і сучасна наука // *Філософія сучасної науки і техніки*. Львів : Світ, 2006. 152 с. С. 75-87 (бібліотека НУЧК).

Сіденко С. Соціально-економічний вимір сучасної глобалізації. *Міжнародна економічна політика*. 2004. Т. 1. №1. С. 72-93.

Скаленко О. Глобальні важелі сучасного соціально-економічного поступу. *Українознавство*. 2003. №4. С. 253-260 (бібліотека НУЧК).

Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: Відкрите суспільство під загрозою. Пер. з англ. Київ : Основи, 1999. 259 с.

Стигліц Д. Глобалізація та її тягар. Пер. з англ. Київ : Вид. дім «КМАкадемія», 2003. 252 с.

Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія. За ред. Д. Г. Лук'яненка. Київ : КНЕУ, 2001. 538 с.

Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. Київ : Знання, 2007. 670 с. (бібліотека НУЧК).

Філіпенко А. С., Рогач О. І., Шнирков О. І. Світова економіка. Київ : Либідь, 2002. 582 с.

Семінар 5. ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ. РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (2 год.)

1. Проблема тероризму в Європі.
2. Війни на Балканах у 1991-2001 рр.
3. Гібридні війни (Придністров'я, 1 та 2 російсько-грузинські війни), як виклик Європейській цивілізації.
4. Європа та російська агресія в Україні.

■■■➔ Методичні рекомендації

Тероризм в сучасній Європі, причини появи та розповсюдження. Державний тероризм рф в Європі по відношенню до опозиціонерів.

Розглядаючи війни на Балканах у 1991-2001 рр. зверніть увагу на цілі, які ставили перед собою протиборчі сторони та роль у вирішенні конфлікту ЄС та НАТО.

Російська агресія у вигляді гібридних воєн (Придністров'я, Грузія), причини та результати.

Європа та російська агресія в Україні: цивілізаційний виклик.

Питання для обговорення

Причини загострення проблеми тероризму та шляхи вирішення.

Якою була основна причина балканських війн 1991-2001 рр., чи вдалося НАТО та ЄС їх вирішити.

Що таке гібридні війни? Яку мету переслідує російська федерація проводячи політику гібридних конфліктів на пострадянському просторі.

Як має завершитись російсько-українська війна? Чи має розпастися росія?

Джерела та література

Андрієвський Т. Г. Цілі російсько-української гібридної війни. *Політичне життя*. 2018. № 2. С.103–108. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_2_19. (дата звернення: 13.02.2024).

Артюшенко О. М. Українське суспільство в умовах гібридної війни. *Гілея : науковий вісник*. 2015. Вип. 102. С. 230–233.

Бабка В. Російсько-український конфлікт: цивілізаційні та меморіальні аспекти. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 1 (75). С. 104-114. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2015_1_13. (дата звернення: 13.02.2024).

Безсмертний Р. П. Українсько-російська війна: геополітичний контекст. *Міжнародні відносини : теоретико-практ. аспекти*. 2018. Вип. 2. С. 13–21. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/irtpa_2018_2_3. (дата звернення: 13.02.2024).

Бжезінський З. Велика шахівниця. Харків : Фабула, 2018. 288 с.

Бжезінський З. Стратегічне бачення : Америка і криза світової влади. Львів : Літопис, 2012. 168 с.

Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку. Київ : КНЕУ, 2001. 733 с.

Бочарніков В.П., Свешніков В. Погляди на характер сучасних воєнних конфліктів. *Наука і оборона*. 2017. №1. С. 3-8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/paou_2017_1_3. (дата звернення: 13.02.2024).

Верменич Я. «Війни ідентичностей» : українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі. Нарис. Київ : Інститут історії України, 2023. 87 с.

Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України : монографія. За заг. ред. А. М. Сиротенка. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 176 с. URL : https://nuou.org.ua/assets/monography/mono_gibr_viin.pdf. (дата звернення: 13.02.2024).

Волощук О. Т. Агресія Росії проти України : міжнародно-правові наслідки. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського ун-ту права ім.*

Короля Данила Галицького. Серія : Право. 2017. № 3. С. 129-137. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2017_3_20 (дата звернення: 13.02.2024).

Гай-Нижник П. П. Світ на переломі та Україна : глобальні виклики і національна безпека. *Гілея: науковий вісник*. 2022. Вип.169/170 (№2/4). С. 113–122. URL : http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2022doc_svit-na-perelomi.php (дата звернення: 13.02.2024).

Гай-Нижник П. П. та ін. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики : колект. монографія. Київ : Леся, 2016. 584 с. URL : <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2016doc.agresiya-rosii.php>

Гібридна війна: сутність, виклики та загрози : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). Нац. акад. Служби Безпеки України. Київ, 2021. 189 с. URL : https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_28744724.pdf. (дата звернення: 13.02.2024).

Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Російсько-українська війна в термінах теорії реалізму. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 2. С. 70-96. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubpolpr_2016_2_5. (дата звернення: 13.02.2024).

Горбулін В. П., Кононенко С. В. Геополітика та російсько-українська війна : взаємовідносини без прикрас. Київ : НІСД, 2014. 38 с.

Дорошко М. та ін. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності. Наук. ред.: М. Дорошко, В. Балюк. Київ : Ніка-Центр, 2018. 279 с.

Дрогомирецька В. К. Співробітництво України з міжнародними організаціями у формуванні Європейської безпеки в умовах «гібридної війни» на Сході України. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2018. № 5. С. 195-200.

Кондратенко О. Геоелектронічний вимір гібридної війни Російської Федерації проти України. *Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2019. Вип. 2. С. 12-19. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_mv_2019_2_4. (дата звернення: 13.02.2024).

Крутій В.О. Витоки гібридних війн: досвід ХХ століття. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2017. Вип. 77. С. 148-158.

Леонов В. В., Ворочич Б. О., Сівоха І. М. Війни ХХІ століття : технології «гібридної війни». *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратег. дослідж. Нац. ун-ту оборони України ім. Івана Черняхівського*. 2015. №1. С. 24–30. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrcvdsd_2015_1_6. (дата звернення: 13.02.2024).

Магда Є.В. Міжнародний імідж України в контексті гібридної війни. *Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2015. № 4. С. 232-240. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_4_34. (дата звернення: 13.02.2024).

Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ : Каламар, 2017. 268 с. URL : https://kalamar.ua/product/gibrydna_agresia_rosii_uroki_dlja_evropi/. (дата звернення: 13.02.2024).

Мандрагеля В. Європейська система колективної безпеки: інституціональні проблеми. *Політичний менеджмент*. 2011. №1. С. 133-140. URL: https://ripend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/mandragelia_evropeiska.pdf (дата звернення: 13.02.2024).

Могилевська В. Проблеми міжнародної та європейської безпеки на порозі XXI ст. *Наукові записки: Національний університет «Києво-Могилянська академія» : Політологія*. 1999. Т. 12. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21667c1f-f303-412b-83a1-f727c51750f3/content> (дата звернення: 13.02.2024).

Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу. Пер. з англ. Київ : К.І.С., 2005. XIV+ 466 с.

Нофенко А. Особливості російсько-української гібридної війни та її значення для європейської безпеки. *Науковий вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Л. Українки. Серія : Міжнар. відносини*. 2019. №8. С. 83-89. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnun_2019_8_14. (дата звернення: 13.02.2024).

Панфілова Ю. М. Міжнародний тероризм – сучасна глобальна загроза миру та міжнародній безпеці. *Зовнішня торгівля*. 2011. №6. С. 73-76.

Перепелиця Г. Російська воєнна агресія проти України: міжнародний та внутрішньополітичний контекст. *Україна дипломатична*. 2014. Вип. 15. С. 370-385. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2014_15_58 (дата звернення: 13.02.2024).

Проноза І. І. Гібридна російсько-українська війна як загроза європейській безпеці. *Політикус*. 2016. Вип. 1. С. 126-130. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2016_1_30. (дата звернення: 13.02.2024).

Руценко І. П. Російсько-українська війна: міжцивілізаційна складова конфлікту. *Вісник Львівського ун-ту: Серія соціологічна*. 2018. Вип. 12. С. 42-52. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2018_12_6. (дата звернення: 13.02.2024).

Требін М. П. Феномен «гібридної» війни). *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 87. С. 366-371. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_87_99. (дата звернення: 13.02.2024).

Трюхан В. «Гібридні» війни Росії – це засіб виживання сучасної російської держави. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 9/10. С.19-21.

Черненко Т. В. Ідея сепаратизму як один з інструментів інформаційної війни проти України. *Стратегічні пріоритети*. 2016. №2. С. 117-123. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sra_2016_2_15. (дата звернення: 13.02.2024).

Швечикова Я. П. Європейський регіональний комплекс безпеки в сучасній безпековій структурі світу. *Грані*. 2014. № 9 (113). URL. : <https://core.ac.uk/download/pdf/268617856.pdf> (дата звернення: 13.02.2024).

Язынина Р. А. Глобальные проблемы безопасности человечества в сфере деятельности международных организаций. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2006. Вип. 1(4). С. 100-103 (бібліотека НУЧК).

Якубова Л. Д. Євразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів. Вид. 2-ге, перероб. Київ : Кліо, 2020. 389 с.

Янюк І. Топ 7 воєнних конфліктів сьогодення. Війна на Балканах: Сербія і Боснія та Герцеговина. *Focus.ua*. 01 жовтня 2022. URL. : <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/531402-top-7-voennyh-konfliktov-sovremenosti-voyna-na-balkanah-serbiya-i-bosniya-i-gercegovina> (дата звернення: 13.02.2024).

Семінар 6. ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

(2 год.)

1. Перспективи розширення ЄС.
2. «Європейськість» України – реалії та перспективи.
3. ЄС з Україною, ЄС без України (спроба моделювання).

Методичні рекомендації

Перспективи розширення ЄС: старі та нові проблеми.

Що таке європейська ідентичність? Місце України в сучасному світі, роль в глобальних світових процесах.

Переваги та недоліки членства в Євросоюзі для України.

Питання для обговорення

Чи потрібний Європейський Союз?

Що Україна має зробити щоб вступити до ЄС. Проблеми у відносинах України та ЄС?

Чи може Україна залишитись європейською державою без вступу до європейських інституцій?

Джерела та література

Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження. // Європейська інтеграція. Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 255-274.

Андросова Т. В., Янчев А. В., Козуб В. О. Європейська інтеграція : навч.-метод. посібник. Харків : ХДУХТ, 2012. 202 с.

Антоненко С. І, Деменко О. Ф., Клименко В. С. та ін. Основи зовнішньої політики України : навч. посібник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2018. 240 с.

Антонюк Н. В., Мальська М. П. Основи європейської інтеграції: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 320 с.

Артёмов І. В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз : Навчальний посібник. Ужгород: Ліра, 2007. 384 с.

Баймуратов М., Хоббі Ю. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами. Суми : Університетська книга, 2013. 300 с.

Бенц А. Багаторівневе переплетення в Європейському Союзі // Європейська інтеграція. Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 208-231.

Бжезінський З. Велика шахівниця. Харків : Фабула, 2018. 288 с.

Бжезінський З. Стратегічне бачення : Америка і криза світової влади. Львів : Літопис, 2012. 168 с.

Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2001. №11. С. 4-10.

Білорус О. Г. Глобальні тенденції розвитку та трансформації геополітичних і геоекономічних стратегій. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2009. Вип. 15. С. 50-61 (бібліотека НУЧК).

Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобальні трансформації та стратегії розвитку. Київ : ВІПОЛ, НАН України, 1998. 416 с.

Боршарт К. Д. Абетка законодавства європейського співробітництва. Пер. з англ. В. Мардак. Київ : Представництво Європейської Комісії в Україні, 2001. 112 с.

Вахудова М. А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Пер. з англ. Т. Цимбала. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 379 с.

Воллес Г. Динаміка створення інституцій ЄС // Європейська інтеграція. Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 168-188.

Врадій О. Сучасний етап еволюції політичної системи Європейського Союзу: виклики для України. *Антологія творчих досягнень*. 2012. Вип. 6. С. 228-238.

Гаврилишин Б. Україна в майбутньому геополітичному контексті. *Наукові записки Києво-Могилянської академії : Суспільні науки*. 2003. Т. 22. Ч. 2. С. 188-191.

Гальчинський А. Глобальні трансформації: уроки для України. *Політика і час*. 2005. №8. С. 18-28 (бібліотека НУЧК).

Гальчинський А. С. Суперечності реформ у контексті цивілізаційного процесу. Київ : Українські пропілеї, 2001. 320 с.

Гнатюк М. М., Малик Я. Ф., Прокопенко Л. Л. Відносини з Європейським Союзом та процес європейської інтеграції України : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2009. 782 с.

Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу : навч. посіб. Київ : К.І.С., 2006. 260 с.

Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції. Київ : «К.І.С.», 2006. 696 с.

Дейвіс Н. Європа. Історія. Пер. з нім. П. Таращук. Київ : В-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 1464 с.

Донська А. Г. Концепт Європи та майбутнє Європейського Союзу. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2016. Вип. 3-4 (41-32). С. 143-148.

Донська А. Г. Політика як основа формування концепту Європи. *Філософія та політологія в контексті сучасної Європи: Науковий журнал.* 2012. Вип. 4. С. 211-217.

Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. (м. Харків, 24 трав. 2016 р.). Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. Харків : Право, 2016. 534 с.

Європейська та євроатлантична інтеграція : навч. посіб. Наук. ред. Лютак О.М. Луцьк : РВВ Луцький НТУ, 2016. 326 с.

Європейський Союз : політика, економіка, право : навч. посіб. Львів: Львівський національний ун-т, 2005. 532 с.

Європейський Союз : словник-довідник. За ред. М. Марченко. 3-е вид., оновлене. Київ : «КІС», 2006. 140 с.

Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. *Політичний менеджмент.* 2004. № 6 (9). С. 103-114.

Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 340 с.

Ковальчук Т. Особливості формування єдиного культурного простору об'єднаної Європи. *Віче.* 2009. № 3. С. 14-16.

Кондратьєв І. Третій шанс? // Україна між Сходом та Заходом: апокаліпсис чи модель майбутнього? : збірка есе / Центр східно-західний студій Регенсбурзького університету «Європеум», Київський національний університет імені Т. Шевченка. Київ : Самміт-Книга, 2016. С. 36-40.

Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз : Історія і засади функціонування: Навч. посіб. 2-ге вид., виправ. і доп. Київ : Видавництво: Знання, 2012. 759 с.

Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України. Аналітичне дослідження. Київ : Інститут Євроатлантичного співробітництва, 2007. 88 с

Кудряченко А. І. Культура взаємодії національних і наднаціональних інститутів в об'єднаній Європі // Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: моногр. Київ : Фенікс, 2014. С. 145-177.

Мартинов А. Ю. Розвиток відносин України і Європейського Союзу (1994–2023). Київ : Інститут історії України, 2023. 88 с.

Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1994–2014). Чернівці : Книги–XXI, 2016. 552 с.

Мітряєва С. І. Європейська безпека і Україна : навч. посіб. Ужгород : Ліра, 2008. 222 с.

Мудрий Я. М. Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції = Glossary of Terms on European Integration. За заг. ред. М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. Київ : Міленіум, 2009. 588 с.

Павленко Ю.В. Україна в системі глобальної цивілізації. *Практична Філософія*. 2000. №2. С. 224-236.

Посельський В. Європейський Союз : інституційні основи європейської інтеграції. Київ : Смолоскип, 2002. 168 с.

Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу : навч. посіб. Київ : Таксон, 2005. 280 с.

Право Європейського Союзу : підручник. За ред. О. К. Вишнякова. Одеса : Фенікс, 2013. 883 с.

Проді Р. Задум об'єднаної Європи. Пер. з італ. К. Тищенко. Київ : К.І.С., 2002. 140 с.

Пухлій В. Розширення ЄС: наслідки для України. *Політика і час*. 2004. №2. С. 21-24.

Сергієнко О. Що після війни? 7 + 1 конкурентна перевага України. *Дзеркало тижня*. 14 березня 2023. URL. : <https://zn.ua/ukr/POLITICS/shcho-pislja-vijni-7-1-konkurentna-perevaha-ukrajini.html> (дата звернення: 13.02.2024).

Сушко О.В. Формування нового типу асоціативних відносин у Східній політиці Європейського Союзу: приклад України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 107. Ч. 1. С. 130-140.

Тихомирова Є. Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції. *Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. Політичні науки. 2005. Том 45. С. 56-61.

Толстов С. В. Європейський Союз: статус і роль у міжнародній системі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 112. Ч. I. С. 80-93.

Україна через 50 лет. *Фокус*. 24 серпня 2008. URL. : <http://focus.ua/politics/25284> 22. (дата звернення: 13.02.2024).

Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. За ред. А.І. Кудряченка. Київ : Фенікс, 2009. 544 с.

Українське суспільство і європейські цінності. Матеріали соціологічного опитування проведеного Інститутом Горшеніна у співпраці з Представництвом Фонду Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі. Київ, 2017. 58 с. URL. : http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEvropeiski_cinnosti__tables_and_diagrams_MR_.pdf (дата звернення: 13.02.2024).

Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Міжнародні організації. Київ : КНЕУ, 2001. 340 с.

Чорний О. Україна в Європейській цивілізаційній конкуренції. *Наукові Записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 2 (94). С. 33-60.

Семінар 7. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ (2 год.)

1. Геополітичне становище Європи:

- а) Європа та росія;
- б) Європа та США;
- в) Європа та Схід. Взаємини з Китаєм.

2. Перспективи Європейської цивілізації в умовах глобалізації та пошук нових цінностей.

Методичні рекомендації

При розгляді першого питання розгляньте сучасний стан взаємин Європи із росією, США та країнами Сходу. Цивілізаційний потенціал росії, США та країн Сходу. Основні проблеми та перспективи розвитку взаємин.

Перспективи розвитку Європейської цивілізації тісно пов'язані із процесами світової глобалізації. Якими є позитивні та негативні сторони глобалізації? Глобалізація та національні держави.

Питання для обговорення

Доведіть п'ятьма пунктами силу синергії (розвитку) Європейської цивілізації.

Доведіть п'ятьма пунктами слабкість Європейської цивілізації, що можуть призвести до кризових явищ.

Опишіть три можливих сценарій розвитку Європейської цивілізації (негативний, позитивний, нейтральний) у короткостроковій, середньостроковій та далекій перспективі.

Джерела та література

Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження // Європейська інтеграція. Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 255–274.

Бенц А. Багаторівневе переплетення в Європейському Союзі // Європейська інтеграція. Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 208–231.

Бжезінський З. Велика шахівниця. Харків : Фабула, 2018. 288 с.

Бжезінський З. Стратегічне бачення : Америка і криза світової влади. Львів : Літопис, 2012. 168 с.

Білорус О. Г. Глобальні тенденції розвитку та трансформації геополітичних і геоекономічних стратегій. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2009. Вип. 15. С. 50-61 (бібліотека НУЧК).

Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. Київ : КНЕУ, 2003. 360 с.

Білорус О. Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобальні трансформації та стратегії розвитку. Київ : ВІПОЛ, НАН України, 1998. 416 с.

Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку. Київ : КНЕУ, 2001. 733 с.

Вахудова М. А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Пер. з англ. Т. Цимбала. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 379 с.

Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи : Методологічні аспекти. Київ : Либідь, 2006. 312 с. (бібліотека НУЧК).

Гончаренко О. М. Глобальні моделі і футурологічні утопії. Київ : Наукова думка, 1983. 158 с. (бібліотека НУЧК)

Грицяк І. А. Глобалізація як основа інтеграційних процесів. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління»*. 2009. № 1. С. 5-13.

Європейська інтеграція та міжнародна співпраця : посібник. Авт. кол. : В. А. Мандрагеля, Ю. В. Мельник, О. І. Пошедін та ін.; за заг. ред. В. А. Мандрагелі, Л. А. Шереметьєвої. Київ : НАДУ, 2016. 288 с.

Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ : Освіта, 1999. 352 с.

Кондратьєв І. Завтра / есе до до 75-річчя ООН. URL: <https://ukraine.un.org/uk/97369-konkurs-ese-do-75-richchya-oon-roboti-peremozhciv> (дата звернення: 13.02.2024).

Континент Європа : наук. зб., присвячений 80-річчю виходу у світ праці Освальда Шпенглера «Занепад Європи». Львів : Нац. ун-т ім. І.Франка 2000. 175 с.

Кошпель О. Цирфа Ю. Уплив глобалізації на розвиток локальних цивілізацій: ключові аспекти. *Віче*. 2010. № 17. С. 33-35.

Мак Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. Пер. з англ. Київ : Ніка-Центр, 2002. 1112 с.

Мельник В. П., Семенюк Е.П. Глобальні проблеми людства, концепція сталого розвитку і сучасна наука // *Філософія сучасної науки і техніки*. Львів : Світ, 2006. С.75-87 (бібліотека НУЧК).

Мир после кризиса. Глобальные тенденции – 2025 : меняющийся мир. Доклад Национального разведывательного совета США. Вашингтон, 2009. 188 с.

Михальченко Н. И. Великий цивилизационный взрыв на рубеже XX–XXI веков. Киев : Парламентское издательство, 2016. 504 с.

Мюнклер Г. Європа як політична ідея. *І*. 2007. Ч. 50. URL : <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/muenkler.htm> (дата звернення: 13.02.2024).

Наконечна Н. Глобальні трансформації мирового порядку (культурницький аспект). *Сучасність*. 2006. №10. С. 104-110 (бібліотека НУЧК).

Норберт Еліас. Процес цивілізації : Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Київ : Альтернативи, 2003. 672 с.

Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації : Соціокультурний розвиток людства : навч. пос. для вузів. 3-те вид. Київ : Либідь, 2001. 360 с.

Пасісниченко А. В. Особливості концептуалізації європейської ідентичності в контексті взаємовідносин «Старої» та «Нової» Європи. *Український соціум*. 2014. №2 (49). С. 18-25.

Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. Пути и перепутья современной цивилизации. Київ : Международный деловой центр, 1999. 432 с.

Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. и др. Цивилизационные модели современности и их исторические корни. Киев : Наукова думка, 2002. 632 с.

Стигліц Д. Глобалізація та її тягар. Пер. з англ. Київ : Вид. дім «КМАкадемія», 2003. 252 с.

Сухорольський П. М., Сухорольська І. Ю. Основні етапи розвитку футурології та її завдання в умовах сучасного світу. *Грані*. 2018. Т. 21. № 3. С. 116-123.

Терещенко Т. В. Цінності європейської цивілізації : навчально-методичний посібник. Черкаси : видавець Кандич С. Г., 2016. 172 с.

Тоді Філіп. Нарис історії Європейського Союзу. Київ : К.І.С., 2001. 136 с.

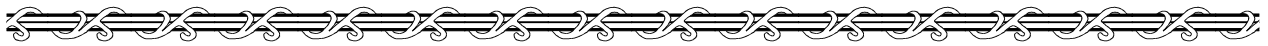
Ферхофштадт Г. Сполучені штати Європи : Маніфест для нової Європи. Київ : КІС, 2007. 68 с.

Хантінгтон С. Новий світовий порядок у ХХІ столітті : глобальні тенденції та їх значення для України. *Національна безпека і оборона*. 2000. №7. С.7-10.

Цирфа Ю. Чи одержать земляни бонус, або глобальні виклики для «нерозумних дітей». *Віче*. 2010. №1. С. 16-18 (бібліотека НУЧК).

Gidley J. The Future: A very short introduction. Oxford : Oxford University Press, 2017. 192 p.

Kondratjew I. Eine dritte Chance? // Koschmal, Walter: Die Ukraine hat das Wort. Stimmen zu Gegenwart und Zukunft. Berlin: OEZ Berlin-Verlag, 2016. 408 с. С.104-112.

**НАПИСАННЯ ЗАЛІКОВОГО ЕСЕ
НА ТЕМУ
«ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ»**

Рекомендована структура:

- 1) Визначить поняття «Європейська цивілізація», що воно означає для Вас.
- 2) Чи є потенціал зростання у Європейській цивілізації?
- 3) Схарактеризуйте основні загрози розвитку.
- 4) Ким ви бачите себе в Європейській цивілізації через 30 років.

Технічні вимоги до есе:

Обсяг – 2-3 сторінки тексту формату А4, 14 кегль, 1,5 інтервал, поля по 2 см з усіх сторін.

ЗАЛІКОВІ ПИТАННЯ

1. Передбачення і наукове прогнозування.
2. Ідея Європейської цивілізації.
3. Соціокультурні перспективи Європейської цивілізації.
4. Демографічні перспективи Європейської цивілізації.
5. Економічні та технологічні перспективи Європейської цивілізації.
6. Проблеми безпеки та Європейська цивілізація.
7. Європейські перспективи України.
8. Геополітичні перспективи Європейської цивілізації.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження // Європейська інтеграція. Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 255-274.

Андросова Т. В., Янчев А. В., Козуб В. О. Європейська інтеграція : навч.-метод. посібник. Харків : ХДУХТ, 2012. 202 с.

Антонюк Н. В., Мальська М. П. Основи європейської інтеграції : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 320 с.

Артьомов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз : Навчальний посібник. Ужгород: Ліра, 2007. 384 с.

Бжезінський З. Велика шахівниця. Харків : Фабула, 2018. 288 с.

Бжезінський З. Стратегічне бачення : Америка і криза світової влади. Львів : Літопис, 2012. 168 с.

Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. Київ : КНЕУ, 2003. 360 с.

Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку. Київ : КНЕУ, 2001. 733 с.

Боршарт К. Д. Абетка законодавства європейського співробітництва. Пер. з англ. В. Мардак. Київ : Представництво Європейської Комісії в Україні, 2001. 112 с.

Борщук Є. Глобальна енергетична проблема і концепція стійкого розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №11. С. 218-225.

Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм : XV–XVIII ст. Київ : Основи, 1998. Т. 3. 631 с.

Вахудова М. А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Пер. з англ. Т. Цимбала. Київ : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2009. 379 с.

Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ : Основи, 1994. 261 с.

Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Пер. О. Погорілий. Київ : Основи, 1998. 534 с.

Верменич Я. «Війни ідентичностей» : українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі. Нарис. Київ : Інститут історії України, 2023. 87 с.

Власов В. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері. *Економіка України*. 2006. №3. С. 75-80.

Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України : монографія. За заг. ред. А.М. Сиротенка. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 176 с. URL : https://nuou.org.ua/assets/monography/mono_gibr_viin.pdf. (дата звернення: 13.02.2024).

Гай-Нижник П. П. та ін. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики : колект. монографія. Київ : Леся, 2016. 584 с. URL : <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2016doc.agresiya-rosii.php> (дата звернення: 13.02.2024).

Гальчинський А.С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи : Методологічні аспекти. Київ : Либідь, 2006. 312 с.

Глобальні проблеми людства. Основи економічної теорії : навч. посібник для студ. ВНЗ. За заг. ред. П.В. Круша та ін. Київ : Право, 2007. С. 435-445.

Гончаренко О. М. Глобальні моделі і футурологічні утопії. Київ : Наукова думка, 1983. 158 с.

Горбач Л. М., Плотников О. В. Міжнародні економічні відносини : Підручник. Київ : Кондор, 2005. 266 с.

Горбулін В. П., Кононенко С.В. Геополітика та російсько-українська війна: взаємовідносини без прикрас. Київ : НІСД, 2014. 38 с.

Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу: навч. посіб. Київ : К.І.С., 2006. 260 с.

Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ ст.: нові пріоритети. Київ : Наукова думка, 2006. 511 с.

Донська А. Г. Концепт Європи та майбутнє Європейського Союзу. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2016. Вип. 3-4 (41-32). С. 143-148.

Дорошенко Л. С. Демографія : Навч. посіб. Київ : МАУП, 2005. 112 с.

Дорошко М. та ін. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності. Наук. ред.: М. Дорошко, В. Балюк. Київ : Ніка-Центр, 2018. 279 с.

Європейська та євроатлантична інтеграція: навч. посіб. Наук. ред. Лютак О. М. Луцьк : РВВ Луцький НТУ, 2016. 326 с.

Європейський Союз: політика, економіка, право: навч. посіб. Львів: Львівський національний ун-т, 2005. 532 с.

Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : Монографія. Київ : НІС, 2003. 368 с.

Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ : Освіта, 1999. 352 с.

Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 340 с.

Ковальчук Т. Особливості формування єдиного культурного простору об'єднаної Європи. *Віче.* 2009. № 3. С. 14-16.

Кондратьєв І. Завтра : есе до до 75-річчя ООН. URL : <https://ukraine.un.org/uk/97369-konkurs-ese-do-75-richchya-oon-roboti-peremozhciv> (дата звернення: 13.02.2023).

Кондратьєв І. Третій шанс? // Україна між Сходом та Заходом: апокаліпсис чи модель майбутнього? : збірка есе. Центр східно-західний

студій Регенсбурзького університету «Европеум», Київський національний університет імені Т. Шевченка. Київ : Самміт-Книга, 2016. 208 с. С. 36-40.

Континент Європа : наук. зб., присвячений 80-річчю виходу у світ праці Освальда Шпенглера «Занепад Європи». Львів : Нац. ун-т ім. І. Франка 2000. 175 с.

Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз : Історія і засади функціонування : навч. посіб. 2-ге вид., виправ. і доп. Київ : Видавництво: Знання, 2012. 759 с.

Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України. Аналітичне дослідження. Київ : Інститут Євроатлантичного співробітництва, 2007. 88 с

Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку : Колективна монографія. Київ : Університет «Україна», 2010. 405 с.

Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ : Каламар, 2017. 268 с.

Майбутнє європейської соціальної моделі. Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі. Ентоні Гідденс. Київ : Заповіт, 2006. 56 с.

Мак Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. Пер. з англ. Київ : Ніка-Центр, 2002. 1112 с.

Макрохристиянський світ в епоху глобалізації. Під ред. Ю. Н. Пахомова, Б. В. Павленко. Київ : Наукова думка, 2007. 691 с.

Мартинов А. Ю. Розвиток відносин України і Європейського Союзу (1994–2023). Київ : Інститут історії України, 2023. 88 с.

Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1994–2014). Чернівці : Книги–ХХІ, 2016. 552 с.

Михальченко Н. И. Великий цивилизационный взрыв на рубеже XX–XXI веков. Киев : Парламент. изд-во, 2016. 504 с.

Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія. Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. Київ : Довіра, 1998. 912 с.

Мочений С., Мочерна Я. Економічні аспекти глобальних проблем // Політична економія : навч. посібник. Вид. 2-е., випр. і доп. Київ : Знання, 2007. С. 670-684.

Мудрий Я. М. Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції = Glossary of Terms on European Integration. За заг. ред. М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. Київ : Міленіум, 2009. 588 с.

Муромцева Ю. І. Демографія : Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2008. 300 с. .

Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу. Пер. з англ. Київ : К.І.С., 2005. XIV+466 с.

Норберт Еліас. Процес цивілізації : Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Київ : Альтернативи, 2003. 672 с.

Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства : навч. посіб. Відп. ред. та автор вст. слова С. Кримський. Київ : Либідь, 2001. 360 с.

Пасісниченко А. В. Особливості концептуалізації європейської ідентичності в контексті взаємовідносин «старої» та «нової» Європи. *Український соціум*. 2014. №2 (49). С. 18-25.

Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. и др. Цивилизационные модели современности и их исторические корни. Киев : Наукова думка, 2002. 632 с.

Плохій С. Брама Європи. Пер. з англ. Р. Клочка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.

Посельський В. Європейський Союз : інституційні основи європейської інтеграції. Київ : Смолоскип, 2002. 168 с.

Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси: теоретико-методологічні аспекти досліджень. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1999. №1. С. 161-172.

Прибиткова І. М. Основи демографії : Посібник для студ. Київ : Артєк, 1997. 256 с.

Проді Р. Задум об'єднаної Європи. Пер. з італ. К. Тищенко. Київ : К.І.С., 2002. 140 с.

Різ А. Чи може історія передбачити майбутнє, якщо стане більш схожою на науку? URL : <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2760-amanda-riz-chimozhe-istoriya-peredbachiti-majbutne-yakshchostane-bilsh-skhozhoyu-na-nauku> (дата звернення: 30.10.2023).

Семенов Г. А., Панкова М. О., Семенов А. Г. Міжнародні економічні відносини : аналіз стану, реалії і проблеми : навч. посібник. Вид. 2-е., перероб. і доп. Київ : Центр навч. літер, 2006. 231 с.

Скаленко О. Глобальні резерви поступу. Київ : Основи, 2000. 394 с.

Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластера: Украинский контекст. Киев : ЛОГОС, 1999. 647 с.

Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: Відкрите суспільство під загрозою. Пер. з англ. Київ : Основи, 1999. 259 с.

Стиглиц Д. Глобалізація та її тягар. Пер. з англ. Київ : Вид. дім «КМАкадемія», 2003. 252 с.

Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : Монографія. За ред. Д. Г. Лук'яненка. Київ : КНЕУ, 2001. 538 с.

Сухорольський П. М., Сухорольська І. Ю. Основні етапи розвитку футурології та її завдання в умовах сучасного світу. *Грані*. 2018. Т. 21. №3. С. 116-123.

- Терещенко Т. В. Цінності європейської цивілізації : навчально-методичний посібник. Черкаси : видавець Кандич С. Г., 2016. 172 с.
- Тихомирова Є. Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції. *Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Політичні науки.* 2005. Том 45. С. 56-61.
- Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії : в 2-х т. Київ : Основи, 1995. Т. 1. 614 с.; Т. 2. 406 с.
- Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. За ред. А. І. Кудряченка. Київ : Фенікс, 2009. 544 с.
- Ферхофштадт Г. Сполучені штати Європи : Маніфест для нової Європи. Київ : КІС, 2007. 68 с.
- Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. Київ : Знання, 2007. 670 с.
- Філіпенко А. С., Рогач О. І., Шнирков О. І. Світова економіка. Київ : Либідь, 2002. 582 с.
- Хантінгтон С. Новий світовий порядок у ХХІ столітті : глобальні тенденції та їх значення для України. *Національна безпека і оборона.* 2000. №7. С. 7-10.
- Цирфа Ю. Чи одержать земляни бонус, або глобальні виклики для «нерозумних дітей». *Віче.* 2010. №1. С. 16-18 (бібліотека НУЧК).
- Чернега О. Б., Яковенко Ю. В. Міграційна політика ЄС: тенденції формування міграційних потоків та механізми вдосконалення. *Економіка та Суспільство.* 2020. Вип. 22. URL.: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2.-СЧернега-О.-В..pdf> (дата звернення: 13.02.2024).
- Чорний О. Україна в Європейській цивілізаційній конкуренції. *Наукові Записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України.* 2018. Вип. 2 (94). С. 33-60.
- Язынина Р. А. Глобальные проблемы безопасности человечества в сфере деятельности международных организаций. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій.* 2006. Вип.1 (4). С 100-103.
- Якубова Л.Д. Євразійський розлам. Україна в добу гібридних викликів. Вид. 2-ге, перероб. Київ : Кліо, 2020. 389 с.
- Gidley J. *The Future: A very short introduction.* Oxford : Oxford University Press, 2017. 192 p.
- Kondratjew I. Eine dritte Chance? // Koschmal, Walter: Die Ukraine hat das Wort. Stimmen zu Gegenwart und Zukunft. Berlin: OEZ Berlin-Verlag, 2016. С. 104-112.
- Touraine A. Many cultures, one citizenship. *Philosophy Social Criticism.* 2011. Vol. 37. № 4. Pp. 393–399.

Електронні ресурси

EurActiv: <http://www.euractiv.com>

Euroobserver: <http://euobserver.com>

Європа в Інтернеті: Веб-путівник: <http://www.knoweurope.net/>

Європейський простір: <https://eu.prostir.ua/library/237529.html>

Загальна інформація про установи ЄС: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies_en

Місія України при НАТО: <http://nato.mfa.gov.ua/ua>

Офіційний сайт ЄС: <http://europa.eu>

Офіційний сайт НАТО: <http://www.nato.int>

Сайт Представництва Європейської Комісії в Україні:

<http://www.delukr.ec.europa.eu>

Урядовий портал:

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246396130

Центр інформації та документації НАТО в Україні:

http://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_64610.htm

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЄКТ

Проект «Вивчення Європи: освітній вимір» (Studying Europe: Educational Dimension – SEED) реалізується в рамках програми Erasmus+ напряму Jean Monnet (№ 101085480 – SEED – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH).

Мета проєкту – створення у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка Центру досконалості (Centre of Excellence) «Вивчення Європи: освітній вимір», покликаного стати регіональним осередком удосконалення викладання, дослідження та просвітницької діяльності у галузі Європейських студій.

Діяльність Центру передбачають три основні вектори: 1) підвищення кваліфікації для вчителів і викладачів закладів загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти та Євроклубів з метою надання інноваційних інструментів та сучасних навчальних матеріалів для викладання дисциплін, пов'язаних з історією та сучасністю Європейського Союзу; 2) розробку спеціальних курсів для студентів факультетів, які не мають у своїх освітніх програмах дисциплін, дотичних до ЄС; 3) дослідження, спрямовані на вивчення історії Європейського Союзу, Європи та європейських цінностей.

Очікувані результати:

безпосередні – навчально-методичні та наукові видання; матеріали міжнародної наукової конференції, новаційні матеріали для викладання історії Європейського Союзу в закладах загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти;

довгострокові – імплементація проєкту сприятиме промоції відчуття приналежності до європейської культурної спільноти, покращенню міжкультурної комунікації, активізації євроінтеграційного поступу України.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Кондратьєв Ігор Вікторович,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин

1989-1994 рр. – навчався на історичному факультеті Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка, де здобув освіту «вчитель історії і права».

1994 р. – працював в школі вчителем історії.

1994-1997 рр. – навчався в аспірантурі.

1998 р. працював старшим науковим співробітником кафедри історії та археології України.

2005 р. – в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна захистив кандидатську дисертацію.

З 1998 р. – асистент, з 2005 р. – старший викладач, а згодом – доцент кафедри всесвітньої історії Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

2015 р. – пройшов навчання та отримав диплом у якості підприємця в проєкті STEP Ukraine «Путівник по комерціалізації». Організатор – CRDF (CRDF is an independent nonprofit organization that promotes international scientific and technical collaboration through grants, technical resources, training and services).

2020 р. – в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка захистив докторську дисертацію за спеціальністю 07.00.02 Всесвітня історія.

З 2020 р. й дотепер – професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин НУЧК імені Т. Г. Шевченка.

Організаційний досвід та громадська діяльність.

У 2012 р. взяв участь у Всеукраїнському конкурсі серед економістів-практиків «Нова економічна формація» (співорганізатори – Київська школа економіки, «Райффайзен Банк Аваль» та газета «Дзеркало тижня»). За результатами зайняв призове місце. У 2015 р. виборов призове місце в українсько-німецькому конкурсі есе «Україна між Сходом та Заходом: апокаліпсис чи модель майбутнього?». Організаторами конкурсу виступили Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Центр східно-західних студій Регенсбурзького університету «Європеум» (Регенсбурзький університет, Німеччина). 5 грудня 2017 р. був нагороджений Віце-прем'єр-міністром України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Іванною Климпуш-Цинцадзе та керівником комунікаційного напрямку проекту ЄС Дипломом переможця конкурсу для журналістів на краще роз'яснення положень і висвітлення результатів впровадження угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (організатором виступила організація «association4u»). 26 жовтня 2020 р. із статтею «Завтра» виборов перше місце в конкурсі есе до 75-річчя Організації Об'єднаних Націй, оголошеному представництвом ООН в Україні. У 2019-2022 рр. співпрацював з «UA: Суспільне. Радіо «Чернігівська хвиля», як ведучий передачі «Тема тижня з Ігорем Кондратьєвим».

Досвід роботи в міжнародних проєктах, дотичних до тематики дисципліни:

2017–2018 – регіональний координатор міжнародного проєкту ЄС програми Територіального співробітництва країн Східного партнерства (ЕaPТС) № 83265672 «Від малих місцевих музейних форм до широкого транскордонного культурного співробітництва» <http://dnierprparom.net/>

2022 – й дотепер – учасник проєкту ЄС програми Еразмус+ напряму Жан Моне (Центр досконалості) «Вивчення Європи: освітній вимір» (SEED) № 101085480-SEED-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH <https://sites.google.com/view/seed-ua>

Вибрані публікації, дотичні до тематики дисципліни:

Кондратьєв І. Еверест для себе. *Дзеркало тижня. Україна*. 2015. №46. 27 листопада – 4 грудня.

Kondratjew I. Eine dritte Chance? // Koschmal, Walter: Die Ukraine hat das Wort. Stimmen zu Gegenwart und Zukunft. Berlin : OEZ Berlin-Verlag, 2016. С.104-112.

Кондратьєв І. В. Глобальні проблеми сучасності : навч.-метод. посіб. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2020. 28 с.

Кондратьєв І. Третій шанс? // Україна між Сходом та Заходом: апокаліпсис чи модель майбутнього? : збірка есе. Центр східно-західний студій Регенсбурзького університету «Европеум», Київський національний університет імені Т. Шевченка. Київ : Самміт-Книга, 2016. С. 36-40.

Кондратьєв І. Енергетика: деньги и мотивація. *Дело: ежемесичний бизнес-журнал*. 2017. №1-2 (262). С. 24-27.

Кондратьєв І. Завтра : есе до 75-річчя ООН. URL. : <https://ukraine.un.org/uk/97369-konkurs-ese-do-75-richchya-oon-roboti-peremozhciv>. (дата звернення: 13.02.2024).

Кондратьєв І. Викладання курсу «Перспективи європейської цивілізації» // Сьомі Фльорівські читання: Матеріали науково-практичної конференції. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2022. С. 82-85.

Кондратьєв І. Використання наукової фантастики як інструменту футурології під час викладання курсу «Перспективи європейської цивілізації». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : педагогічні науки*. Вип. 28 (184). Чернігів : НУЧК, 2024. С. 57-64.

Навчально-методичне видання

КОНДРАТЬЄВ Ігор Вікторович

ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ:

**Навчально-методичний посібник
для організації освітнього процесу за кредитно-трансферною
системою для здобувачів освіти освітнього ступеня бакалавр
у галузі гуманітаристики**

Технічний редактор

О. Клімова

Комп'ютерний набір

І. Кондратьєв

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.*

Підписано до друку 04.10.2024 р. Формат 60x84 1/16.
Ум. друк. арк. 2,79. Обл.-вид. арк. 2,03. Зам. № 026.
Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т. Г. Шевченка,
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,
тел. 941-102
nuchk.tipograf@gmail.com